

OILAVIY PSIXOLOGIK XIZMATDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNI EMPIRIK TAHLILI

Ismatova Dilafruz To'ymuratovna

*Buxoro davlat universiteti psixologiya va sotsiologiya kafedrasida o'qituvchisi,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Maqolada oilaviy psixologik xizmat, shaxslararo munosabatlarni empirik tahlili samaradorligiga baho berish uchun tadqiqot maqsadiga mos ravishda tatbiq etilgan metodikalar bugungi kun oila psixologiyasi fanining ayrim amaliy-tatbiqiy yo'nalishlari va istiqbollari haqida yanada chuqurroq tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Umuman, shaxslararo munosabatlarni namoyon etilishini chuqur o'rganish, tahlil qilish va tegishli empirik xulosalar chiqarish orqali psixologik xizmat rivojlanishiga baho berish mumkin.

Kalit so'zlar: psixologik xizmatda, empirik malumot, ilmiy tadqiqot, islohot, psixologik usullar, ijtimoiy muhit, oila instituti, nizoli vaziyatlar, tajovuzkorlik, frustratsiya holatlari.

ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЕЙНОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЕ

Исматова Дилафруз Тоймуратовна

Преподаватель кафедры психологии и социологии Бухарского государственного университета, доктор философии в области психологии (PhD)

Аннотация: Применяемые в статье методы оценки эффективности эмпирического анализа психологической службы семьи и межличностных отношений в соответствии с целью исследования позволяют составить более глубокое представление о некоторых практических направлениях и перспективах науки о семейной психологии на сегодняшний день. В целом оценить развитие психологических служб можно путем глубокого изучения и анализа проявления межличностных отношений и получения соответствующих эмпирических выводов.

Ключевые слова: в психологической службе, эмпирические данные, научное исследование, реформа, психологические методы, социальная среда, институт семьи, конфликтные ситуации, агрессия, фрустрационные ситуации.

EMPIRICAL ANALYSIS OF INTERPERSONAL RELATIONS IN FAMILY PSYCHOLOGICAL SERVICE

Ismatova Dilafruz Toymuratovna

Lecturer in the Department of Psychology and Sociology, Bukhara State University, Doctor of Philosophy in Psychology (PhD)

Annotation: The methods used in the article to evaluate the effectiveness of empirical analysis of family psychological service and interpersonal relations, in accordance with the purpose of the research, allow to create a deeper idea about some practical directions and perspectives of the science of family psychology today. In general, it is possible to assess the development of psychological services through a deep study and analysis of the manifestation of interpersonal relations and drawing appropriate empirical conclusions.

Keywords: in psychological service, empirical data, scientific research, reform, psychological methods, social environment, family institution, conflict situations, aggression, frustration situations.

Jahonda amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlarda oila, mehnat jamoalari, ta'lim maskanlarida sog'lom o'zaro munosabatlarni o'rnatish, psixologik muhitni barqarorlashtirish borasida ilmiy izlanishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Eng avvalo, mustahkam oila munosabatlariga salbiy ta'sir etadigan oilada taz'yiq, zo'ravonlikning ijtimoiy-psixologik omillari psixodiagnostikasi va reabilitatsiyasini amalga oshirish, og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan oila va xotin-qizlarga ijtimoiy-psixologik yordam ko'rsatishga doir ilmiy xulosalar ishlab chiqish, yosh oilalar barqarorligiga ta'sir etadigan ijtimoiy-psixologik omillar hamda shaxslararo munosabatlarda yuzaga keladigan turli darajadagi muammoli vaziyatlardan xalos bo'lishning psixologik ta'sir usullarini ilmiy tadqiq etish, ijtimoiy muhitning shaxsga fasilitativ va ingibitsion ta'siri bo'yicha psixologik muammolarni aniqlash asosida psixolog-mutaxassis faoliyatini takomillashtirish kabi masalalar shular jumlasidandir.

Respublikamizda so'nggi yillarda oila institutini qo'llab-quvvatlash, psixologik xizmat ko'rsatishni normativ-xuquqiy jihatdan mustahkamlash, inson qadriini yuksaltirish hamda ulug'lashga yo'naltirilgan strategik vazifalar belgilanib, zarur asoslari yaratilmoqda: «Xalq bilan muloqot, odamlarning dardu tashvishlari bilan yashash, inson manfaatlarini ta'minlash ...eng ustuvor vazifa bo'lib qoladi...» .

Oilaviy psixologik xizmatning tamoyillarini takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar dunyoning quyidagi yetakchi ta'lim tashkilotlari va ilmiy markazlarida, jumladan: «Oilaviy Tadqiqotlar Markazi», (Buyuk Britaniya); Britaniya Psixologik Jamiyati (Buyuk Britaniya); Amerika Psixologik Assotsiatsiyasi (Amerika Qo'shma Shtatlari); «Oila muammolarini o'rganish davlat instituti» (Germaniya); Sarbonna universiteti (Fransiya); Milliy ta'lim universiteti (Koreya); «Bola, oila va tarbiya» ilmiy-tadqiqot instituti (Rossiya Federatsiyasi); M.V.Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti (Rossiya Federatsiyasi)larida olib borilmoqda.

Maqolada oiladagi nizoli vaziyatlarning asosiy psixologik sabablari; nizolarda ijtimoiy persepsiyani qo'llash; ota-ona va farzand munosabatlarining sub'ektiv baholanishi; farzand hayotini to'g'ri yo'lga qo'yishda ota-onalar bilan ish olib borish kabi oilaning dolzarb masalalari yoritib berilgan. Shuningdek, oilalarga psixologik xizmatni tashkil etish va o'tkazishda asos vazifasini yaratuvchi ijtimoiy-psixologik metodlarni qo'llash natijalari keltirilgan. Farzandning o'zaro munosabatlarda shaxs xususiyatlarini xarakterlovchi jihatlardan: uning qiziquvchanligi, tengdoshlari orasidagi muloqotmandligi, liderlikka intilishi, janjalkashligi, tajovuzkorligi, frustratsiyaga reaksiyasi, ayniqsa, yolg'iz qolishga intilishi, o'zini chetga olishi kabi xislatlarini kattalar inobatga olishni istamasliklari kabi an'anaviy tarbiyadagi yondashuvlar va natijada bola xulqining ijtimoiy adekvatlik darajasidagi nomunosibliklar tadqiqotda qo'llanilgan.

Rene-Jile metodikasi natijalarida isbotlangan, 1-jadvalga qarang. Rene-Jile metodikasi qo'llanilishida bolaning boshqalar bilan o'zaro munosabati hamda shaxs xususiyatlari aniqlangan. Olingan natijalarda metodika shartiga ko'ra 1-7-shkalalarda oiladagi bolaning boshqalar bilan o'zaro munosabatini, 8-13-shkalalarda esa bolaning o'zigagina xos shaxs xususiyatlarini ko'rish mumkin. Oilaga psixologik xizmatni dastlab ota-onalarga ko'rsatish zarurati ko'rinadi, bu borada farzand psixologiyasi va tarbiyasi masalasida psixologik savodxonligini oshirish uchun fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari bo'lgan mahallalar qoshida targ'ibot ishlarini tashkil etish, o'rta maktab o'quv dasturlariga esa o'quvchilar uchun psixologik xizmatga doir fakultativ mashg'ulotlarni kiritish maqsadli bo'lishi tasdiqlangan. Buning uchun oilada shaxslararo munosabatlarning namoyon bo'lishini aniqlab olish zarur: oilada onasiga, otasiga, aka-uka va opa-singillariga munosabati, bobo-buvisi va boshqa yaqin qarindoshlariga bo'lgan munosabat; do'st-o'rtoqlari, o'qituvchisiga bo'lgan munosabat metodikadagi 7 ta shkala bo'yicha olingan natijalardan ko'rinadi. Qolgan 8,9,10,11,12,13-shkalalarda esa oiladagi shaxslararo munosabatlarda namoyon bo'ladigan qiziquvchanlik, muloqotmandlik, guruhida yetakchilik qilishga intilish,

janjalkashlik, tajovuzkorlik, frustratsiya holatlari, yolg'iz qolishga intilish, o'zini chetga olish kabi shaxs sifatlarini aniqlash imkoniyati bo'ladi.

1-jadval.

Ota-ona va farzand munosabatlarining namoyon bo'lishi ko'rsatkichlari, Rene-Jile metodikasi bo'yicha farzandlar fikri, n=200

№	Shkalalar	o'g'il farzandlar Mx1±m1	qiz farzandlar Mx2±m2	t
1	Onasiga munosabati	4.41±0.22	5.3±0.21***	-2.25
2	Otasiga munosabati	3.36±0.81	3.29±0.22	0.07
3	Otasiga munosabati Bola tomonidan ota-onasini birgalikda ota-ona sifatida idrok etib munosabatda bo'lishlik	5.01±0.26	5.39±0.23	-1.16
4	Aka-ukalari va opasingillariga munosabati	4.51±0.19*	3.8±0.16	2.58
5	Bobo-buvisi va oilaning boshqa yaqin a'zolariga munosabati	2.39±0.15	2.4±0.14	0.52
6	Do'st-o'rtloqlariga munosabati	2.47±0.14	2.3±0.15	2.29
7	O'qituvchiga munosabati	2.68±0.16	3.4±0.16*	-2.49
8	Qiziquvchanligi	7.93±0.4	7.73±0.27	0.54
9	Bolalar guruhida muloqotmandligi	5.82±0.24	5.69±0.22	0.57
10	Guruhda ustunlik, yetakchilik qilishga intilishi	4.81±0.4***	3.6±0.30	3.12
11	Janjalkashlik, tajovuzkorlik	4.56±0.26***	3.7±0.24	3.12
12	Frustrativ holatlarga munosabati	2.04±0.24	2,26±0,18 -0.97	-0.97
13	Yolg'iz qolishga intilish, o'zini chetga olishi	3.88±0.23*	3.34±0.18	2.13

Olingan natijalardan ko'rinadiki, oiladagi farzand o'z tengdoshlari, aka-uka, opasingillari, bobo-buvisi bilan unositatlari keskin tafovutlanmaydi.

Tadqiqotda shuningdek, ota-onalarning farzandiga nisbatan munosabatlarini Yefim Sheferning RARU metodikasi yordamida o'rganildi, 2-jadvalga qarang.

2-jadval.

Ota-onalarning farzandiga nisbatan munosabatlari ko'rsatkichlari, Ye.Sheferning RARU metodikasi bo'yicha, n=200

№	Shkalalar	ota	ona	t
1	Bolaga fikrini gapirib olish imkoniyatini berish	17.87	18.58	4.31**
2	Bolani qiyinchiliklardan saqlash	17.89	18.84	2.43*
3	Uy bekasi rolidagi ona	16.32	16.32	16.32
4	Bolaning xohish-istagini bosish	17.34	17.54	3.64**
5	Ota-onalar o'zini qurbon qilishi	17.32	18.68	3.88**
6	Bolaga ziyon yetkazib qo'yishdan qo'rqish	17.81	18.8	3.41**
7	Er-xotinlik nizolari	17.7	18.5	2.75**
8	Ota-onalarning qattiqqo'lligi	17.98	17.92	0.61
9	Ota-onalarning serjahlligi	16.21	17.8	4.18**
10	Bolalarni ona boshqarishligi	17.96	18.9	4.27**
11	Bolaota-onaga tobeligini rag'batlantirish	18.43	18.94	0.86
12	Boladagi tajovuzkorlikni bosish	16.7	17.28	1.44
13	Ota-onaning "jabrlanuvchanligi"	15.89	16.96	1.77
14	Ota-onalar va bolalarning tengligi	18.57	17.94	5.25**
15	Bola faolligini rag'barlantirish	18.24	19.2	3.9**
16	Bola bilan mulqotdan qochish	17.11	17.24	0.52
17	Erning xotiga e'tiborsizligi	16.68	18.94	2.96**
18	Boladagi shahvoniylikni bosish	17.23	18.54	4.44**
19	Onaning hukmronligi	17.06	18.28	4.2**
20	Ota-onaning bola hayotiga aralashishi	17.43	18.44	3.48**
21	Ota-ona va bolao'rtasidagi do'stona munosabat	17.64	19.12	5.92**
22	Bola rivojlanishini tezlashtirish	17.47	16.68	0.45
23	Bolani tarbiyalashda boshqalar yordamining zarurligi	17.91	19.26	5.62**
	Umumiy o'rtacha ko'rsatkich	17.38	17.83	2.25*

Izoh: * - $R < 0.05$ ** - $P < 0.01$ *** - $R < 0.001$

Natijalar taqqoslanganda, bolalardagi tajovuzkorlikni bosish haqida ma'lumot beruvchi 12-shkala bo'yicha ko'rsatkichlar (ota-onalar o'rtasidagi farq ishonchliligi $t=1.44$ $R < 0.05$ ga teng) bo'lishi ota-onalarning bolaning yosh davriga oid xususiyatlarini yaxshi bilmasliklari, farzand tarbiyasida nizolarni yuzaga kelishiga ota-onalarning o'zlari sababchi bo'lib qolishlari mumkin bo'lishi ko'rinadi.

2-jadvalda keltirilgan metodika bo'yicha olingan natijalar va ularning tahlili ota-onalarning ota-onalik roliga ustanovkalari va munosabatlarida: ota-onalarning farzandlarga nisbatan o'ta g'amxo'rliqi, ularga ziyon yetkazib qo'yishdan qo'rqish, ularga tobeligini ag'batlantirish, tajovuzkorlikni bosish kabi xususiyatlarning kuchliligi namoyon bo'ladi; farzandlar bilan do'stona munosabatlar o'rnatish bilan birga bola bilan bo'ladigan mulqotdan qochish holati ham mavjud ekanligi: tarbiyadagi diktat, bola irodasini, xohishistagini bosish, ularga nisbatan qattiqqo'l, talabchan bo'lish kabi xususiyatlar, bola tarbiyasi borasida ko'proq qayg'urish onalarda otalarga nisbatan kuchliroq ifodalanganligini ko'rsatadi. Bunday natijalar kelusida oiladagi o'zaro munosabatlarga salbiy ta'sir etishi, nizolarni yuzaga kelishiga zamin yaratishi nuqtai nazaridan ota-onalarni farzand tarbiyasi va psixologiyasiga doir bilimlarini kengaytirishga ahamiyat berish kerakligini ko'rsatadi.

Metodika natijalaridan ko'rinadiki, oilalarga psixologik xizmat ko'rsatishda ota-onalarning farzand tarbiyasiga doir psixologik bilimlarini kengaytirish, xatto maxsus o'quv kurslarini olib borish sharoitini yaratish zarur bo'ladi.

Ota-onalarda farzandiga nisbatan egalik hissining bo'lishi ularning 3- jadvalda keltirilgan javoblaridan ko'rinadi.

3-jadval.

Ota-onalarning farzandlariga nisbatan ustanovkalarining korrelyasiya

ko'rsatgichlari

№	Ustanovkalar	1	2	3	4	5	6	7	8
1	O'qishni bitirish	1	0,47	0,59	0,33	0,64*	0,39**	0,51**	0,27**
2	Yaxshi ish topish		1	0,37	0,38	0,36*	0,29**	0,38**	0,49**
3	Qiziqqan kasbini egallash			1	0,39*	0,42	0,39**	0,32**	0,29**
4	Ота-она маслаҳати				1	-0,11	-0,46	-0,22	-0,48
5	Moddiy ta'minlanish					1	0,43**	0,49**	0,42**
6	Hunarli bo'lish						1	0,45**	0,61**
7	Ilmli bo'lish							1	0,54**
8	Bola tarbiyasiga jiddiy e'tibor								1

Izoh: *P<0.05, **P<0.0

Ota-onalarning farzandlariga nisbatan ustanovkalarining korrelyatsiyasi natijalaridan ko'rinadiki, ota-onalarni farzand tarbiyasiga doir munosabatlari talabchanlik, o'zlarida amalga oshmay qolgan xoxishlariga erishish niyatini ifodalaydi. Shuning uchun ota-onalarga psixologik maslahat, psixologik targ'ibot ishlarini tashkil etish muhim ekanligi ko'rinadi.

Jadval ko'rsatkichlarida birinchi o'rinda bola tarbiyasiga jiddiy e'tibor berish zarurati, ikkinchi va uchinchi o'rinlarda esa «moddiy ta'minlangan bo'lish», «hunarli odam bo'lish», «ilmli bo'lish», «qiziqqan kasbiga ega bo'lish» kabi qadriyatlarini tanlangan bo'lib, baxs va mushohadaga olib boruvchi jihat esa farzandlarga nisbatan mustaqillik darajasining past qo'yilishi, ya'ni ota-onalari tomonidan qabul qilingan qarorlarni so'zsiz qabul qilish kabi qadriyatlar ahamiyatining pasayib borayotganligi kuzatildi.

Oilaviy psixologik xizmatni olib borishda oila institutining o'ziga xos ijtimoiy-psixologik, etnopsixologik xususiyatlariga oid bilimlarga asoslanish hamda «Ijtimoiy tasavvurlar», «Munosabatlar tizimi», «Men» konsepsiyalariga tayanish zarur va maqsadlidir. Oilaviy psixologik xizmat samaradorligini ta'minlashda psixologik ta'sir usullari, mulqot psixologiyasining asosiy qonunlari, oilaning hayot tarzi, yoshi, tarkibi, ijtimoiy bandligi kabi muhim komponentlarini psixologik maslahatgacha o'zlashtirish zarur ekanligi empirik tasdiqlandi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Shoumarov G.B., Shoumarov Sh. B. Muhabbat va oila.— Toshkent, Ibn Sino», 1994. — 120 b.
2. Akramova F.A. Ф.Ф.О'zbekistonda oilaviy psixologik xizmatning ijtimoiy-psixologik muammolari. Avtoreferat (DSc).Toshkent.2022.
3. Akramova F. A., Abdullayeva R. M. O ilaviy hayotni o 'rga- ' hga oid psixologik testlar. T.: «Shams ASA», 2002. — 58 b. 12.
4. Akramova F. A., Abdullayeva R. M. Oilaviy hayotga oid psixologik tavsiyalar. T.: «Shams ASA», 2002. — 63 b.
5. Akramova F. A. Insoniy munosabatlar psixologiyasi. T.: «Shams ASA», 2005. — 68 b.
6. F.F. Ganjiev. The basis of social and psychological adaptation of children in the conditions of preschool education. Bulletin of integrative psychology. Journal for psychologists, 59-64.